

PERSPECTIEF VOOR EEN RIJKGESCHAKEERD, LEVENSVATBAAR LANDELIJK GEBIED

De stikstofcrisis raakt ook de provincie Zuid-Holland hard. Hoewel ook andere sectoren stikstofemissies veroorzaken moet de grootste reductie worden gehaald in het landelijk gebied met de landbouw als belangrijkste bron van de uitstoot. Met de recente Stikstofwet (december 2020) beoogt de regering ook op dat terrein ingrijpende maatregelen, zowel op korte - als lange termijn. De wet stelt dat de uitstoot van stikstof in 2035 met 50% moet zijn verminderd. Deze emissie is echter niet het enige probleem dat het landelijk gebied van Zuid-Holland treft. Tegelijkertijd spelen er andere vraagstukken zoals de bodemdaling, de verminderde bodemkwaliteit (bodem- vruchtbaarheid, -dichtheid, -gezondheid en -structuur), het waterbeheer, de teruglopende biodiversiteit en, vooral in het Groene Hart, de CO₂-uitstoot uit veen. Daarnaast zijn er ruimtelijke claims vanuit de energietransitie, de woningbouwopgave, de aanleg van infrastructuur en bedrijventerreinen. Alle raken het landelijk gebied, de agrarische sector en de bedrijfsvoering van de boeren in Zuid-Holland ernstig. Reden voor de PAL om haar advies over de stikstofproblematiek niet te beperken tot louter deze kwestie maar ruimer te adviseren over een integraal perspectief op de conditie, het gebruik, de economische vitaliteit en de inrichting van het landelijk gebied.

Staat van het landelijk gebied

Hoewel de problemen in het landelijk gebied van Zuid-Holland niet onbekend zijn, er al jaren over de bodemdaling wordt gerept, brengt het stikstofvraagstuk de ernst van de situatie scherper dan ooit naar voren. De landbouw veroorzaakt in Nederland verreweg de meeste uitstoot van stikstof, waarvan het grootste deel afkomstig van de veehouderij (mest, die deels ook wordt uitgereden bij akkerbouwbedrijven) en een beperkt gedeelte van energieverbruik in de akker- en tuinbouw (o.a. kassen). Dit is geen onbekend fenomeen en de sector heeft zich sinds het eind van de vorige eeuw dan ook ingezet voor een reductie van de uitstoot van stikstof (ammoniak) door een doelmatiger aanwending van mest en het verbeteren van stallen en mestopslag. De afname stagneerde evenwel door de invoering van het programma aanpak stikstof (PAS) in 2015 en het afschaffen van de melkquota, waardoor melkveehouderijen weer konden uitbreiden.

Dit gebeurde ook in Zuid-Holland. De emissie van stikstof, waarvan vooral het gedeelte dat via de lucht wordt verspreid ter discussie staat vanwege de neerslag in natuurgebieden, vermindert echter ook de kwaliteit van de grond via de aanwending van drijfmest (veruit het grootste deel) in de bodem. Daarbij veroorzaakt het gebruik van zware landbouwmachines een sterkte verdichting van de bodem met eveneens een achteruitgang van het bodemleven maar ook de bodemstructuur als gevolg. Een lage waterstand in het veenweidegebied, gunstig voor de bedrijfsvoering van agrariërs, leidt tot verdere inklinking van het veen en de daarmee gepaard gaande CO₂ uitstoot. Tevens treedt een verdere vershraling van de biodiversiteit aan de dag en krijgen vooral bouwwerken in het buitengebied en infrastructuur als gevolg van de bodemdaling te kampen met funderingsproblemen.

De PAL bepleit een nieuwe integrale gebiedsgerichte benadering die kan worden beschouwd als een landinrichting 2.0 met herziene en nieuwe functies en verdienmodellen voor de landbouw zodat de sector een duurzame toekomst geboden wordt. Zoals na de Tweede Wereldoorlog de ruilverkaveling en vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw de landinrichting werden ingezet om de landbouw en daarmee het 'platteland' een impuls te geven op basis van de toenmalige technologische, economische, maatschappelijke en landschappelijke condities en inzichten en geleitimed door wetgeving (Ruilverkavelingswet, Landinrichtingswet). De eenentwintigste eeuw vraagt een nieuw systeem met naast bestaande, nieuwe ecologische, sociaal-economische en ruimtelijke dragers, zoals bodemkwaliteit, biodiversiteit, kringlooplandbouw, energie, recreatie, woningbouw, landschap en erfgoed. Zo kan een specifieke, op het metropolitane landschap van Zuid-Holland gerichte duurzame landbouw ontstaan, die boeren nieuwe perspectieven biedt met korte ketens naar steden en dorpen, naast productie en teelten op een hoger schaalniveau. Het Panorama van de Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit (Harm Veenbosch) gaf hiertoe een aanzet.

De PAL signaleert een aantal voorwaarden om de gewenste verandering van de landbouw als de grootste grondgebruiker van het landelijk gebied te bewerkstelligen. De insteek sluit aan op de Hoofdlijnennotitie Vitale Landbouw (2020) en de Provinciale Omgevingsvisie. Het advies werd opgesteld na overleg met het Team Landbouw van de provincie. Voor het verkrijgen van inzicht in de complexiteit van de veelomvattende opgave in relatie met de landbouw heeft een oriënterend gesprek plaatsgevonden met het Veenweide Innovatiecentrum (VIC).

CONTEXT

Een oplossing voor het landbouwprobleem vereist dat rekenschap wordt gegeven van de kaders waarbinnen de sector opereert, zoals het open karakter van onze economie, de vrije markt en het Europese beleid. Alle aspecten die moeilijk op korte termijn te veranderen zijn. Agroketens zullen hun belangen zo lang mogelijk verdedigen en de macht van inkoopkantoren en groothandel blijft vooralsnog groot. Ook zal het streven naar zo laag mogelijke prijzen voor de consument voortduren. Tegelijkertijd wensen boeren meer waardering voor hun werk en inspanningen om aan maatschappelijke behoeften te voldoen. Bepalend voor de positie en ontwikkeling van de landbouw zijn tevens, behalve het rijks- en Europees landbouwbeleid, de voorwaarden en eisen voortkomend uit nationale en internationale afspraken, vastgelegd in onder meer het Klimaatakkoord 2030, Kaderrichtlijn Water, Grondstoffenakkoord, Schone Luchtakkoord, Klimaatneutraal 2050, de Europese Green Deal, productkwaliteitsregelgeving en recentelijk de Stikstofwet. Deze vastgestelde nationale en internationale doelen zijn niet onderhandelbaar, zeker niet op het niveau van de provincie.

PROVINCIAAL BELEID

Ook de Hoofdlijnennotitie Vitale Landbouw (2020) getuigt van de noodzaak van een herziening van het landbouwsysteem in Zuid-Holland. Met een economisch vitale landbouw als randvoorwaarde wordt ingezet op een kringlooplandbouw met korte ketens, benutten van reststromen en ruimte voor biodiversiteit, water en landschap. Juist in deze sterk verstedelijkte provincie met een grote nabijheid van producenten en consumenten ligt een unieke kans voor de uitbouw van een regionale voedselketen. Zo moeten in de toekomst 'alle inwoners van Zuid-Holland, ongeacht portemonnee of woonplaats, gezond voedsel van eigen bodem' kunnen eten. Als voorbeelden van dergelijke ketens worden de succesvolle Groene Cirkels en het transitieprogramma Voedsel families genoemd. In verschillende proeftuinen vindt kennisontwikkeling plaats.

De transitie moet volgens de notitie worden bereikt door: het stimuleren van (keten) innovatie en verduurzaming; kennisontwikkeling; interbestuurlijke samenwerking; de oprichting van de sectortafel landbouw Zuid-Holland; een gebiedsgerichte aanpak van de landbouw; regelgeving, instrumenten en ruimtelijke verkenningen; communicatie. De provincie ziet daarbij voor zichzelf vooral een verbindende en stimulerende rol tussen netwerken, partijen, rijk, wetenschappelijke instellingen, weggelegd, naast het beschikbaar stellen van financiële middelen, het inzetten van provinciale instrumenten of ontwikkelen daarvan en het wegnemen van eventuele ontmoedigende regels.

HOOFDADVIES

De PAL onderstreept de provinciale inzet en intenties van harte. Hoewel duurzame productie voor internationale markten op sommige plekken niet ondenkbaar is (zoals in de glastuinbouw of boomkwekerij, en akkerbouw op de Zuid-Hollandse eilanden), geldt voor het overgrote deel van de provincie dat de natuurlijke condities, de bedrijfsstructuur en de invloed van de stad zodanig zijn, dat zo'n strategie weinig kansen biedt. De rol van de provincie is daarom vooral gericht op het ondersteunen van de overschakeling van een landbouw voor internationale markten naar een grootstedelijke landbouw met korte ketens, kringlooplandbouw, gezond voedsel, precisielandbouw, multifunctionaliteit (mix met boerderijverwerking en vermarkting) en groen/blauwe diensten.

Gelet op de gesignaleerde complexe problematiek in het landelijk gebied én de behoefte aan een rijk geschakeerde levensvatbare en vitale landbouw, adviseert de PAL het provinciale bestuur de visie, zoals vastgelegd in de Hoofdlijnennotitie, te realiseren door zeer uitdrukkelijk aandacht te geven aan een aantal voorwaarden die essentieel zijn om het landelijk gebied een nieuw perspectief te bieden:

- Voer duidelijk provinciale regie;
- Hanteer een integrale gebiedsgerichte benadering;
- Pas een adaptief beleid toe met bijbehorend instrumentarium voor de korte en lange termijn;
- Zorg voor adequate financiering van het uitvoeringsprogramma;
- Regel de inzet van voldoende menskracht.

TOELICHTING EN UITWERKING IN DEELADVIEZEN

1. Voer duidelijk duidelijk provinciale regie

De Provincie heeft de ambitie om zelf regie te nemen en niet louter uitvoerder te zijn van Rijksbeleid of de transitie over te laten aan gemeenten en waterschappen. De PAL steunt dit streven van harte. Het nationale omgevingsbeleid biedt verregaande decentralisatie en de mogelijkheid voor de provincie om haar regierol te pakken en integrale kaders te stellen met faciliteiten en instrumenten voor uitvoering. De POVI kan hierbij behulpzaam zijn. Wel heeft de verregaande decentralisatie als risico dat de planontwikkelingen zonder duidelijk kader worden overgelaten aan gemeenten en organisaties/particulieren en tegengestelde belangen lijnrecht tegenover elkaar komen te staan met alle frustraties van dien.

Extra tijdsdruk op de regievoering wordt gelegd door de vereiste snelheid vanuit opeenvolgende rijksmaatregelen en agenda's versus zorgvuldige gebiedsprocessen die nu ook nog eens worden vertraagd door de gevolgen van Covid. Daarbij geldt dat elke stap die nu wordt gezet moet bijdragen aan de gestelde einddoelen in 2035 en 2050.

Bij regie hoort ook afstemming met andere beleidspartners en belanghebbenden. In de Hoofdlijnennotitie kondigt de Provincie de oprichting van een sectortafel landbouw aan. Deze tafel op het niveau van de provincie kan een nuttige rol vervullen in het verkennen van de stand, wensen en mogelijkheden van de landbouw in Zuid-Holland en het uitwisselen van ervaringen. De PAL waarschuwt echter dat gezien de hierboven geschetste integraliteit van de problematiek in het landelijk gebied het werken met één sectortafel op provinciaal niveau kan leiden tot blikvernaauwing, waardoor kansen kunnen worden gemist. De tafel dient daarom evenwichtig te zijn samengesteld uit allen die belang hebben bij het landelijk gebied. Gezien de financieringsproblematiek behoren daar in ieder geval ook institutionele beleggers (bv. pensioenfondsen of ASR) bij. Zie ook het bijgevoegde PAL-advies "Participatie – provinciaal beleid en maatschappelijke inbreng" 2021.

2. Hanteer een integrale gebiedsgerichte aanpak

In de Hoofdlijnennotitie wordt uitgegaan van een gebiedsgerichte aanpak. De PAL benadrukt hierbij het belang van een omvattende benadering. Juist die kan bijdragen aan het bereiken van een duurzame leefomgeving waarbij behalve de landbouw ook andere vraagstukken (energiewinning, woningbouw, waterberging, natuur en bosbouw etc.) worden aangepakt en het denken in kansen en aanbieden van perspectief voorop staat.

De belangrijkste overwegingen voor een integrale werkwijze zijn:

- Er zijn grote verschillen in met landbouw samenhangende opgaven per gebied.
- Er is in de agrarische sector behoefte aan integraliteit. Politiek en regelgeving werken via dossiers veelal op één thema, maar boeren moeten in hun bedrijfsvoering voldoen aan meerdere voorwaarden en eisen tegelijk.
- De transitie-opgaven voor andere sectoren verschillen per gebied, wat leidt tot verschillende claims op de (milieu)ruimte en verschil in meekoppelkansen (zoals natuur-inclusieve landbouw).
- Gebieden binnen de provincie hebben hun eigen economisch profiel en toekomstkansen en zullen van daaruit hun keuzes maken over de inrichting van het landelijk gebied. Flakkee zal uit overwegingen van landschap en toerisme andere keuzes maken dan de Zuidplaspolder als een gebied met landbouw in een verstedelijkte omgeving.
- Het land is dermate vol met activiteiten dat precisie en identificatie van functiecombinaties gewenst is. Verwevenheid is vrijwel overal aan de orde, niet binnen elk bedrijf maar wel op landschaps- en/of gebiedsniveau, zoals bijvoorbeeld in de blauwgroene dooradering. Om functies en belangen optimaal te combineren en/of te begrenzen, is ook gezien de vele bodemtypen, de landschappelijke kenmerken en cultuurhistorie, veel lokale kennis nuttig en noodzakelijk. Landelijke of provinciale keuzes en regels zijn eveneens nodig maar de ruimtelijke ordening is te complex om de vraagstukken daar mee op te lossen.
- Voor een nieuw maatschappelijk contract is een gesprek nodig tussen belanghebbenden. Dat kan nog in de regio waar mensen aan de keukentafel een gezamenlijk belang kunnen definiëren en eigen belangen uitruilen. In de regio kunnen regionale opgaven (bijvoorbeeld nieuwe ondernemingsvormen, nieuwe teelten, versterken toerisme, woningbouw etc.) worden benut voor de aanpak van duurzaamheidsopgaven en kan ontwerpkracht worden gebruikt om de samenhang tussen sectoren en opgaven invulling te geven.

- Breng als Provincie de claims en wensen uit andere sectoren (woningbouw, zonnevelden, natuur etc.) in beeld en maak zo met het gebied een kaartbeeld van de toekomst. Koppel als provincies daarbij de diverse dossiers (ook intern) om slagkracht te ontwikkelen. Het landschap en het kaartbeeld voor 2035 kunnen in de regio als een verbindende kracht worden ingezet. Voorwaarde is wel dat hierbij in het gebied een besef van collectiviteit is of kan ontstaan als basis voor de gewenste gezamenlijke integrale aanpak.

Gebiedsprocessen vormen een zeer gewenst middel mits vaststaande kaders en verwachtingen helder zijn. Hierbij kan worden voortgebouwd op ervaringen uit de landinrichting en gebruik worden gemaakt van ontwerpend onderzoek (zie o.a. de multidisciplinaire aanpak EO Wijers-prijsvraag 2020 voor Alblasserwaard en Pilot landschapsinclusieve landbouw door College van Rijksadviseurs in Krimpenerwaard). Wat betreft de gebiedsindeling kan (gezien de tijdsdruk die ook de Rijksoverheid heeft) worden gestart in en met regio's waar zich de meeste knelpunten voordoen en/of al initiatief wordt getoond (zoals door de veehouders rond Nieuwkoop). De bekende indeling in 16 gebiedsprofielen, die een indicatie over de aard, de bedrijvigheid en specifieke ruimtelijke en landschappelijke kenmerken en kwaliteiten van een regio bieden, kan bij deze indeling behulpzaam zijn. De PAL beveelt uitdrukkelijk aan om de gebiedsgerichte aanpak uiteindelijk voor heel Zuid-Holland door te voeren. Juist in sterk verstedelijkte polders liggen issues en doen zich innovatiekansen voor.

Voor het in gang zetten van de gebiedsprocessen kan de kennis en ervaring worden benut die is opgedaan met zogenoemde koplopers onder boeren, die al een transitie hebben ingezet op hun bedrijven (programma Voedsel families; Groene cirkels). Wel beveelt de PAL aan de huidige situatie in het landelijk gebied in beeld te brengen met data van CBS en Wageningen Economic Research (WEcR) en de resultaten met inwoners te analyseren, ook op toekomstige ontwikkelingen, want de data zijn dikwijls vervuild: soms staan boeren geregistreerd die in feite alleen fiscaal boer zijn en hun grond door de buurman laten bewerken. Bedrijven met meerdere locaties of intensieve samenwerking zijn niet herkenbaar. Breng ook in zicht wat specifieke bedrijfsgroottes zijn in de landbouw die een economische toekomst hebben (die vaak een grotere oppervlakte beslaat dan de huidige omvang). Zie als voorbeeld de optimalisatieberekeningen van WEcR voor de Groene Cirkel rond de Graafstroom.

3. Pas een adaptief beleid toe met bijbehorend instrumentarium voor de korte- en lange termijn

Een belangrijk instrument voor de langere termijn is de Provinciale omgevingsvisie (POVI). Daarmee kan de provincie lagere bestuursorganen en ondernemers een duidelijk beeld aanreiken waar het naar toe moet met een gebied. Zoals het Rijk gebieden van nationaal belang acht, kan de provincie gebieden van provinciaal belang aanwijzen en een zekere status toekennen. Ook kan de POVI gebruikt worden om zoekgebieden voor woningbouw, energieopwekking, bos- en natuur en andere ruimteclaims te bepalen zodat de gebieden voor een optimale inpassing kunnen zorgen. Een strategische inzet van provinciale gronden biedt eveneens mogelijkheden. Die kunnen bijvoorbeeld worden ingezet in een grondbank, waarbij gronden worden aangekocht en verkocht op basis van gelijkberechtiging in een proces van gebiedsinrichting. Ook kunnen provinciale gronden als natuurpacht worden uitgegeven aan boeren die hun eigen bedrijf verduurzaamd hebben of zich vastleggen dat te doen, zodat waar nodig extensivering plaats kan vinden. Een stikstoffonds kan een vergelijkbare rol spelen. Ook kan de methodiek zoals in een project bij het VIC is beproefd waarbij grond niet wordt opgekocht maar afgewaardeerd onder verplichtingen tot duurzaam beheer, aantrekkelijk zijn.

Op korte termijn, in het bijzonder voor stikstof, liggen maatregelen als uitkopen van grootvervuilers en extern salderen voor de hand. Ten behoeve van een efficiënte en effectieve besteding van middelen, verdient het aanbeveling de maatregel behalve in kwetsbare gebieden ook op strategische wijze juist in te zetten in gebieden of op plekken waar nieuwe ontwikkelingen worden beoogd. Voor de komende jaren is tevens het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) een belangrijk instrument, waar de provincies samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) vorm aan geven. Hierbij kan de provincie inzetten op maximale budgetten voor de eco-schema's en de 2e pijler. Een optie vormt ook het bieden van (financiële) steun aan jonge boeren bij een overname, mits gekoppeld een plan voor een toekomstige duurzame bedrijfsvoering.

Verder zou vaart gemaakt kunnen worden met het aanbieden van een dashboard aan boeren waarin ze de duurzaamheidspositie van hun bedrijf integraal kunnen bekijken en gebruiken om voor subsidies (eco-schemas) of voor provinciale pachtgronden in aanmerking te komen. Voorbeelden zijn sturen met Kritische Prestatie Indicatoren (KPI, Deltaplan Biodiversiteitsherstel)¹, een kringloop dashboard (Commissie May) en een afrekenbare stoffenbalans (Commissie Remkes).

Ook verdient de ontwikkeling van nieuwe instrumenten ofwel samenwerkingsvormen aanbeveling, in de geest van de Ruimte voor ruimte, een regeling waarmee de sanering van onder andere verouderde agrarische opstallen en kassen te lijf werd gegaan in ruil voor een woningbouwvergunning, of Ruimte voor de rivier, waarbij rivierverbreding werd gekoppeld aan het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en toepassing van andere functies, zoals recreatie en natuurontwikkeling. Samenwerkingsvormen kunnen zijn gebiedscoöperaties, de Nationale Parken en het zogenoemde Landgoedmodel dat zich kenmerkt door een combinatie van verschillende grondgebonden functies binnen een landschappelijke eenheid zonder maximalisatie van één functie, maar optimalisatie van de combinatie van functies voor de lange termijn.² Met name interessant in de overgangsgebieden zoals opgenomen in Programma Natuur.

4. Zorg voor een adequate financiering van het uitvoeringsprogramma

Een groot knelpunt vormen de geringe directe financiële middelen van de Provincie voor de uitvoering van het beoogde beleid (€750.000). Daarbij worden de mogelijkheden nog beperkter door de vraag om medefinanciering bij projecten en/of processen door Europa en in toenemende mate ook het rijk. Dat maakt snel handelen lastig en vraagt om een actieve rol van de provincie ten aanzien van het slim organiseren van financiële middelen. De landinrichtingspraktijk, waarbij deelbelangen hun eigen financiers / budgetten meebrachten, kan hierbij als voorbeeld dienen. Bij de huidige opgave valt te denken aan een Provinciale verordening in de geest van de Landinrichtingswet, de pensioenfondsen, de energiemaatschappijen en waterschappen die belangen hebben in respectievelijk de woningbouw, de energietransitie en het waterbeheer alsmede private grondeigenaren (ASR) en -beheerders. Tevens kan worden aangestuurd op het organiseren van ketenaanpak waarbij ook de private sector een rol pakt. Bijdragen kunnen gevonden worden in het verhandelen van CO₂ (zoals in Valuta voor Veen en bepleit door de Rli), het extern salderen van stikstof (zoals in de proef rond Nieuwkoop) en de opwaardering van grond naar woningbouw of zonneveld.

5. Regel de inzet van voldoende capaciteit

De bovengeschetste aanpak vergt heel veel van de organisatie van de Provincie zowel in tempo als in menskracht/expertise. In het verleden nam de LNV - Dienst Landelijk Gebied (DLG) het uitvoeringsprogramma van een landinrichting veelal voor zijn rekening. Bij de decentralisatie ervan gingen medewerkers over naar de provincies, wat niet wil zeggen dat die capaciteit en kwaliteit na al die jaren nog steeds aanwezig is. Wil de provincie haar visie en ambitie waarmaken dan is voldoende kwalitatieve capaciteit vanaf het begin onontbeerlijk. Die is echter schaars en duur. De PAL dringt er bij de provincie op aan op korte termijn middelen vrij te maken die de organisatie in staat stellen het streven naar een duurzaam toekomstbestendig landelijk gebied op korte en lange termijn in te vullen, te begeleiden en te waarborgen.

1 Samen voor Biodiversiteit. (2021). [Deltaplan Biodiversiteitsherstel 2018](#)

2 Grondbezit.nl. (2021). [Aan de slag met het landgoed model!](#), 2006.

BIJLAGE
Overzicht beleid inzake de leefomgeving dat de landbouw raakt

Aangekondigd beleid of beleid in discussie	
Mest	Voorstel voor nieuw mestbeleid van LNV dat verplicht tot mestverwerking resulterend in waardevolle grondstoffen (voor bemesting en of energievoorziening) of meer grondgebondenheid.
Ammoniak (biodiversiteit, vogel- en habitat-richtlijn)	Reductie in 2035 met 50%. Opkoopregeling. Gelden voor natuurherstel.
Klimaat	2030: klimaatakkoord -49% uitstoot broeikasgassen, om te zetten in klimaatwet (met ambitie van overheid om aan te haken bij Europees voorstel in Green Deal van -55%) met voor landbouw wat minder vergaande afspraken en mogelijkheden tot opslag koolstof. Klimaatakkoord van Parijs impliceert -95% in 2050. De EU streeft ernaar klimaatneutraal te zijn tegen 2050, een economie te worden die geen broeikasgassen meer uitstoot. In het Klimaatakkoord is afgesproken om de uitstoot van broeikasgassen door veenweidegebieden in 2030 met 1 miljoen ton per jaar omlaag te brengen. ³
Fijnstof (PM10 en PM2,5)	Emissiebeleid Landbouw EU (NEC-programma NL) cf uitvoeringsbesluit (EU) 2018/1522, emissiereductieverbintenissen. Er zijn verscheidene pijlers opgezet binnen het landbouwbeleid om de emissies van fijnstof te voorkomen. Aanscherping binnen deze pijlers zal moeten leiden tot verlaging van de fijnstof concentraties;
Geur	Locale problematiek. Opkoopregeling varkenshouders. ⁴
Water (Kaderrichtlijn Water en Nitraatrichtlijn)	Met huidig beleid wordt in 2027 op helft van Nederlandse oppervlaktewater de Europese doelen (kaderrichtlijn water) voor stikstof en fosfor niet gehaald.
Bodem	LNV beleid: in 2030 worden bodems duurzaam beheerd. Dit komt terug in het RLI advies 'De bodem bereikt' resp. 'Stop Bodemdaling in veenweidegebieden' ⁵
Gewasbescherming	Diverse middelen worden komende jaren uit de toelating gesaneerd. ⁶
Gemeenschappelijk Landbouwbeleid	EU-voorstel: lagere ha premies, verschuiving naar vrijwillige eco-schema's waarin boeren verplichtingen aangaan (die kosten meebrengen). Farm-to-Fork strategie en strategie rond biodiversiteit is daarin nog niet ingepast: in 2030 25% areaal biologisch, 50% minder nutriënt verlies, 20% reductie van kunstmest, 50% reductie van bestrijdingsmiddelen en antibiotica en 10% van de oppervlakte voor zeer diverse landschapselementen.

Schema aangepast overgenomen uit Eindadvies van de adviescommissie "Uitvoeringsprogramma Ondersteunende Maatregelen Transitie Veehouderij Brabant", Provincie Brabant 2021

3 Rijksoverheid. (2021). [Klimaatakkoord 2019](#).

4 Rijksoverheid. (2021). [Schone Lucht Akkoord](#). 2020.

5 RLI. (2021). [Stop Bodemdaling in veenweidegebieden](#) 2020.

6 Rijksoverheid. (2020). [Toekomstvisie gewasbescherming 2030, naar weerbare planten en teeltsystemen](#). 2019